

Beata Bienkowska

Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej
e-mail: bbienkowska@ath.bielsko.pl

SILVER ECONOMY – PRÓBA OCENY STANU SREBRNEJ GOSPODARKI W POLSCE

EVALUATION OF SILVER ECONOMY CONDITION IN POLAND

DOI: 10.15611/pn.2018.529.02

JEL Classification: J11, J14

Streszczenie: Srebrna gospodarka to pojęcie występujące coraz częściej w debacie publicznej. Pojawiło się jako odpowiedź na rosnący udział osób starszych w strukturze demograficznej społeczeństw. Celem artykułu jest próba oceny stanu srebrnej gospodarki w Polsce na podstawie dostępnych danych statycznych. Jako metodę badawczą wykorzystano desk research, analizując informacje na temat starzenia się polskiego społeczeństwa jako podstawę oceny sytuacji osób starszych w Polsce. Podjęto również próbę rozpoznania, czy w wybranych dokumentach strategicznych uwzględniane są zagadnienia związane z rosnącymi rozmiarami srebrnej gospodarki i czy podejmowane są działania na rzecz wykorzystania potencjału tej grupy społecznej. Przytoczono przykładowe definicje omawianego pojęcia. Stwierdzono, iż srebrna gospodarka stanowi jednocześnie ogromny problem i szansę, zatem podejmowanie wyzwań z nią związanych jest niezbędne już dziś.

Słowa kluczowe: srebrna gospodarka, gospodarka senioralna, osoby starsze, zmiany demograficzne.

Summary: Silver economy becomes a more and more popular subject of public debate. It has emerged as an answer to the growing share of elderly people in the population. The aim of the article is an attempt to evaluate the condition of silver economy in Poland on the basis of the available statistical data. Desk research method was applied. The author also concentrated on the analysis of most important strategical documents concerning the development of the economy with the aim to establish whether they contain any solutions to the problem of growing of elderly population. Some example definitions of silver economy concept were discussed. One of the conclusions state that silver economy is a real problem and a huge opportunity, so the challenges concerning its development are necessary nowadays.

Keywords: silver economy, elderly economy, elderly people, demographic changes.

1. Wstęp

Pojęcie srebrnej gospodarki coraz częściej pojawia się w dyskusji publicznej, chociaż wciąż nie jest tak popularne, jak np. prezentowanie i analiza stanu gospodarki z wykorzystaniem wskaźników ekonomicznych. W zasadzie przymiotnik „srebrna” nie powinien stanowić terminu używanego do charakterystyki pewnego segmentu gospodarki, wyodrębnionego ze względu na cechy demograficzne, ale być określeniem integralnie wbudowanym w pojęcie gospodarki. Obywatele uważani za seniorów (choć brak jest jednolitego i kategorycznego kryterium przyporządkowania do tej grupy społecznej) stanowią coraz wyższy odsetek całej populacji, a to kształtuje przebieg wszystkich zjawisk zachodzących we współczesnych społeczeństwach.

Starzenie się społeczeństw to proces długotrwały, obserwowany od wielu już lat, jednak dyskusja na temat wynikających z niego konsekwencji nasila się dopiero w ostatnich latach, ze względu na jego przyspieszenie. Z jednej strony zatem rodzi on konieczność opracowania rozwiązań systemowych dla problemów, które w okresie „młodości” populacji nie wydawały się istotne, jak np. funkcjonowanie systemu emerytalnego, a z drugiej – zmienia kształt rynku, stając się zarówno szansą, jak i zagrożeniem dla różnorodnych organizacji oferujących produkty i usługi w sferze publicznej i prywatnej.

Wspomniano już, iż brak jest arbitralnie ustalonego progu, powyżej którego zaczyna się starość, natomiast zazwyczaj za próg metrykalny przyjmuje się 60 (WHO) lub 65 lat (ONZ, Eurostat) [GUS 2014, s. 136]. Zatem współczesne społeczeństwa, charakteryzowane przez dominujący kult młodości, stają przed problemem akceptacji rosnącej grupy osób starszych obecnych w każdej dziedzinie życia społecznego i gospodarczego. Jednocześnie można zauważyć, iż zmieniają się role społeczne osób starszych. Wydłużenie życia oraz poprawa stanu zdrowia są skutkiem i jednocześnie przyczyną większej aktywności seniorów. Dzięki tym zjawiskom mają okazję żyć obok siebie pokolenia, które wcześniej nie miały możliwości spotkania się: dziadkowie – wnuki, pradziadkowie i prawnuki, i obserwować seniorów w sytuacjach, które wcześniej zarezerwowane były wyłącznie dla osób w mniej zaawansowanym wieku. Osoby starsze nie mogą dłużej być postrzegane wyłącznie jako obciążenie dla społeczeństwa, ale jako grupa o ogromnym potencjale ekonomicznym i społecznym, jako zasób wymagający jednak odpowiedniego podejścia, uwzględniającego jego cechy charakterystyczne.

Aby jednak otrzymać wiarygodny wizerunek tegoż zasobu, konieczne jest monitorowanie jego stanu oraz dynamiki kierunków zmian, jakie w nim zachodzą. Celem tego opracowania jest ustalenie stanu populacji polskich seniorów, z uwzględnieniem najważniejszych wskaźników charakteryzujących tę grupę społeczną. Wykorzystano do tego opracowania statystyczne na temat sytuacji demograficznej Polski, poszukując odpowiedzi na następujące pytania: Czy rzeczywiście zmiany zachodzące w strukturze populacji Polaków wskazują na postępujący proces starzenia się społeczeństwa? Czy problem ten dostrzegany jest w programach i strategiach rozwoju?

2. Pojęcie i obszary srebrnej gospodarki

Srebrna gospodarka jest pojęciem, które ewoluowało od wąskiego rozumienia zjawisk z nią związanych, czyli ograniczenia jej jedynie do tzw. srebrnego rynku – rynku produktów i usług dostosowanych do potrzeb osób starszych, aż do szerokiego spojrzenia na problem starzejących się społeczeństw z punktu widzenia tzw. kluczowych jej obszarów, czyli [Szukalski 2012, s. 8]: zapewnienia jak najdłuższej aktywności zawodowej, zapewnienia jak najdłuższej samodzielności, zagospodarowania czasu seniorów, dbałości o własne zdrowie i swój *image*, zapewnienia integracji społecznej, dostarczenia usług finansowych „wrażliwych na wiek”.

Można zatem przyjąć, iż jest to: „[...] szeroki system usług i wytwarzania dóbr ukierunkowany na wykorzystanie potencjału nabywczego osób starszych, a zaspokajający ich potrzeby konsumpcyjne, bytowe oraz zdrowotne” [Rudnicka, Surdej 2013, s. 3]. Komisja Europejska z kolei w dokumencie dotyczącym rosnącego potencjału *silver economy* definiuje ten rodzaj gospodarki jako taki, który: „obejmuje już istniejące i potencjalne szanse, odnoszące się do rosnących publicznych i konsumpcyjnych wydatków, związanych ze starzeniem się społeczeństwa i specyficznymi potrzebami populacji w wieku powyżej 50 lat” [European Commission 2015, s. 7]. *Oxford Economics* z kolei proponuje następujące sformułowanie: „jest to suma wszystkich rodzajów aktywności gospodarczej osób w wieku 50+, obejmujących zarówno bezpośrednio nabywanie przez nie produktów i usług, jak i inne, dodatkowe rodzaje działalności gospodarczej, które powstają pod wpływem tych wydatków” [European Commission 2015, s. 7]. S. Golinowska słusznie zauważa, iż: „w koncepcji srebrnej gospodarki uwaga jest skoncentrowana z jednej strony na potrzebach i popycie starszej populacji, a z drugiej – na jej cechach, które można by i należy wykorzystać do większej aktywizacji i samodzielności. Przyjmuje się przy tym, że wzrost aktywności i społecznej integracji osób starszych jest warunkiem lepszego zaspokajania ich potrzeb, sprzyjając wyższej jakości nie tylko ich życia, ale całego społeczeństwa” [Golinowska 2011, s. 76].

Proces starzenia się dotyczy prawie wszystkich społeczeństw na świecie, oczywiście w stopniu zróżnicowanym. Globalnie jednak prognozuje się, że odsetek osób w wieku powyżej 60. roku życia wzrośnie do poziomu 21,1%, natomiast ich liczba wzrośnie bardziej niż dwukrotnie do 2050 roku. Dodatkowo przewiduje się, że już w 2047 roku liczba wszystkich osób starszych na świecie przekroczy liczbę dzieci [BofAML 2014, s. 4]. Z ekonomicznego punktu widzenia wydaje się, że osoby starsze, szczególnie w Polsce, nie dysponują istotną siłą nabywczą. Jednak należy pamiętać, że nie ponoszą one już zwykle wydatków na: utrzymanie potomstwa, zobowiązania finansowe (np. hipoteka), cele związane z wykonywaniem pracy zawodowej [Jurek 2012, s. 158]. Dlatego nie można nie doceniać potencjału nabywczego, który Euromonitor ocenia na 12 bilionów dolarów w 2020 roku [*Embracing...*].

Jeżeli chodzi o branże i segmenty gospodarki, które związane są w wysokim stopniu z problemem starzenia się społeczeństw, można do nich zaliczyć: technologie

informacyjne (IT) w lecznictwie zamkniętym i ambulatoryjnym, adaptację mieszkań i usług ułatwiających życie, w coraz większym stopniu opartych na IT, promocję samodzielnego życia, również z coraz większym wykorzystaniem IT, dziedziny gerontologicznie istotne dla ekonomii zdrowia, w tym technologie medyczne i e-zdrowie, technologie wspierające słuch i wzrok, protetykę i ortopedię, edukację i kulturę jako odpowiedź na chęć zdobycia wyższych stopni edukacji i zagospodarowania czasu wolnego, IT i media w połączeniu z medycyną, promowaniem niezależności i bezpieczeństwa, robotykę usług połączoną z promocją samodzielnego życia w przypadku starszych osób z ciężkimi schorzeniami zdrowotnymi, mobilność i promowanie jej elementów, np. bezpieczeństwa ruchu samochodowego, wypoczynek, podróże, kulturę, komunikację i rozrywkę – *fitness* i *wellness* jako odpowiedź na zwiększanie świadomości zdrowego stylu życia, odzież i modę jako przejaw dążenia do integracji społecznej, usługi ułatwiające codzienne życie i inne prace domowe, ubezpieczenia odnoszące głównie do form ryzyka właściwych starszemu wiekowi, usługi finansowe, zwłaszcza w dziedzinie ochrony kapitału, utrzymania bogactwa i zapobiegania utracie oszczędności [Enste i in. 2008, s. 330–331, za: Niewiadomska, Sobolewska-Poniedziałek 2015, s. 75]. Nie ma zatem chyba takiej dziedziny gospodarki i życia społecznego, na które nie ma wpływu rosnąca populacja seniorów.

3. Srebrna gospodarka w Polsce

Prognoza ludności przygotowana w roku 2014 wskazuje, iż do 2050 roku ogólna liczba mieszkańców naszego kraju zmaleje o ponad 4,5 mln, jednak liczba i odsetek osób w wieku powyżej 60 lat będą rosły [Uchwała Nr 157, 2016, s. 6]:

- w 2025 roku liczba osób w wieku co najmniej 60 lat przekroczy 10 mln, a ich odsetek wzrośnie do około 28%,
- w 2035 roku – 11,4 mln (32%), czyli prawie 30% populacji,
- w 2050 roku – ich liczba osiągnie poziom 13,7 mln osób, a odsetek około 40%.

Stopień zaawansowania populacji na skali starości można mierzyć i tak: ONZ za stare uznaje społeczeństwo, w którym udział osób wieku powyżej 65 lat przekracza 7%, a już więcej niż 10% to zaawansowana starość [Uchwała Nr 157, 2016, s. 6]. Zazwyczaj wnioski o stopniu zaawansowania populacji z punktu widzenia kryterium wieku wynikają z zastosowania następujących miar: struktura populacji w podziale na biologiczne grupy wieku: 0–14, 15–64, 65+ (lub 0–14, 15–59, 60 i powyżej), współczynnik starości demograficznej, mediana wieku populacji, indeks starości, współczynniki obciążenia demograficznego – całkowity, dziećmi, osobami starszymi, generacyjne współczynniki wsparcia czy udział osób najstarszych (w wieku 80 lat i powyżej) w populacji w wieku wyższym niż 65 lat [Uchwała Nr 157, 2016, s. 6].

Istotnym wskaźnikiem, który rzuca światło na sytuację polskich seniorów, jest trwanie życia w Polsce. Pozytywne zmiany w tym zakresie obserwuje się od 1992 roku [GUS 2014, s. 73]. Okazuje się, że w roku 2016 w Polsce mężczyźni żyli średnio 73,9 roku, natomiast kobiety 81,9 roku. W ciągu ostatnich prawie 30 lat długość

zycia wzrosła przeciętnie odpowiednio o 7,7 i 6,7 roku [Rutkowska 2017, s. 15]. Czynnikiem, który sprawia, iż polscy seniorzy w większości są płci żeńskiej, jest zjawisko nadumieralności mężczyzn, które obserwuje się we wszystkich grupach wieku, a szczególnie w tych wyższych. W 2016 roku przed 45. r.ż. zmarło 4,9% mężczyzn i 1,8% kobiet, przed 75. r.ż. 46,0% mężczyzn i 23,1% kobiet [Rutkowska 2017, s. 15]. Zatem gdyby dokonać personifikacji zjawiska starości, można powiedzieć, że polska starość jest kobietą-wdową.

W tabeli 1 pokazano, jakie zmiany niektórych wskaźników dla Polski przewidywane są w perspektywie 2010-2060.

Tabela 1. Niektóre wskaźniki informujące o stopniu zaawansowania procesu starzenia się polskiego społeczeństwa zgodnie zdanymi Eurostat

Współczynniki obciążenia	2010	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050	2055	2060
1	18,6	19,7	18	19	22,2	25,6	27	25,7	23,1	20,6
2	19	28	33	35	37	40	46	54	71	65
3	40	51	56	57	57	60	66	76	83	87
4	133	133	137	141	145	151	160	170	180	187
5	31	41	48	53	57	62	70	82	92	99
6	30	40	47	52	55	60	67	78	87	94

1 – Udział starszej populacji w wieku 55–64 – ludność w wieku 55–64 jako odsetek populacji w wieku 15–64; 2 – Obciążenie osobami starszymi – ludność w wieku 65 i powyżej jako odsetek populacji w wieku 15–64; 3 – Ogólny współczynnik obciążenia – osoby w wieku poniżej 15 lat i powyżej 64 jako odsetek populacji w wieku 15–64; 4 – Ogólny współczynnik obciążenia ekonomicznego – ludność ogółem pomniejszona o zatrudnionych ogółem jako odsetek populacji 15–74; 5 – Ekonomiczny współczynnik obciążenia osób w wieku 15–64 – osoby nieaktywne 65+ jako odsetek zatrudnionych w wieku 15–64; 6 – Ekonomiczny współczynnik obciążenia osób w wieku 15–74 – osoby nieaktywne 65+ jako odsetek zatrudnionych w wieku 15–74.

Źródło: [European Commission 2011, s. 293].

Jak widać, przewiduje się znaczące pogorszenie sytuacji w ciągu pięćdziesięciu lat, jeśli chodzi o przedstawione w tabeli wskaźniki. Szczególnie z punktu widzenia obciążeń finansowych oraz sytuacji na rynku pracy niepokój budzi współczynnik numer 4. Rośnie on aż do 187% w 2060 roku, co wskazuje na silne obciążenie zatrudnionych ludnością nieaktywną zawodowo. Problem zatem dotyczyć będzie w szczególności rozwiązań w zakresie systemów emerytalnych. Podobnie wygląda sytuacja z punktu widzenia współczynników nr 5 i 6.

Co prawda, Polacy uważani są w Europie za populację demograficznie młodą, jednak od początku lat 90. XX wieku obywatel Polski postarzał się średnio o ponad 7 lat. Zgodnie z danymi z 2014 roku mediana wieku dla Polaków to 39 lat, przy czym należy zwrócić uwagę na fakt, że kobiety są nieco starsze – mediana to ponad 41 lat, dla mężczyzn – 38 lat [GUS 2016, s. 2].

Do mierzenia zmian w potencjale ekonomicznym polskich seniorów można posłużyć się badaniem budżetów gospodarstw domowych, corocznie przygotowywanym przez GUS. Badanie to odgrywa specyficzną rolę w analizach poziomu życia obywateli. Jest to podstawowe źródło informacji o rozchodach, spożyciu żywności, przychodach oraz o innych aspektach warunków dla określonych grup społecznych. Dane uzyskane z tego badania stanowią zwykle podstawę do dokonywania analiz warunków życia podstawowych grup gospodarstw domowych, w tym również tych prowadzonych przez osoby starsze [GUS 2017a, s. 14].

W 2016 roku wszystkie grupy społeczno-ekonomiczne zanotowały poprawę sytuacji ekonomicznej. Osiągnęły one wyższe dochody, ale również ponosiły większe wydatki. Wzrosła także różnica pomiędzy dochodami i wydatkami, co sprawiło, że pojawiły się większe możliwości zagospodarowania tej nadwyżki w formie oszczędności. Poziom średniego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na członka gospodarstwa domowego wyniósł w 2016 roku 1475 zł. Przeciętne miesięczne wydatki w gospodarstwach domowych na osobę osiągnęły poziom 1132 zł. W porównaniu z dochodami średnimi dla całego społeczeństwa dochody gospodarstw domowych emerytów wyniosły w przeliczeniu na jedną osobę 1569 zł, natomiast wydatki 1266 zł [GUS 2017a, s. 41–44]. Zatem gospodarstwa domowe emerytów, czyli grupy, którą można traktować jako reprezentującą potencjał ekonomiczny seniorów, miały wyższe dochody i wydatki w przeliczeniu na członka gospodarstwa domowego w porównaniu ze średnią.

Według danych GUS w 2016 roku w Polsce było około 13,5 mln prywatnych gospodarstw domowych, w tym ok. 35% stanowiły gospodarstwa emerytów i rencistów. Co ciekawe, w tej grupie ok. 82% to gospodarstwa emerytów (w składzie tych gospodarstw mogły się znajdować zarówno osoby w wieku 60 lat i powyżej, jak i młodsze). Przynajmniej jedną osobę starszą w wieku 60 lat i powyżej miało w swoim składzie prawie co drugie gospodarstwo domowe w Polsce, a co czwarte gospodarstwo składało się wyłącznie z osób starszych [GUS 2017b, s. 2]. Grupa ta była bardzo niejednorodna z punktu widzenia materialnego, a więc wysokości dochodów, ponieważ w gospodarstwach domowych emerytów i rencistów średni miesięczny dochód na jedną osobę był o 1,6% wyższy od średniej ogólnopolskiej (emerytów o 6,4% wyższy, a rencistów o 21,0% niższy). Poza tym średni miesięczny dochód na całe gospodarstwo domowe w 2016 roku wyniósł w gospodarstwach emerytów i rencistów 2783 zł i stanowił ok. 67% średniego miesięcznego dochodu na gospodarstwo domowe w Polsce ogółem [GUS 2017b, s. 3].

Bardzo ważnym elementem charakterystyki gospodarstw domowych polskich seniorów jest struktura ich wydatków. Pierwszym istotnym składnikiem są oczywiście wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe oraz użytkowanie mieszkania i energię, a kolejnym wydatki na zdrowie, które stanowiły 8,3% wszystkich wydatków i były wyższe o 3,0 p.proc. od średnich wydatków na jedną osobę w gospodarstwach domowych ogółem [GUS 2017b, s. 5]. W pierwszej wspomnianej kategorii (żywność i napoje bezalkoholowe) udział w wydatkach gospodarstw domowych

emerytów był wyższy o 2,5 p.proc. od wydatków w gospodarstwach domowych ogółem, na użytkowanie mieszkania i nośniki energii o 3,4% [GUS 2017b, s. 6].

Ważne jest również to, z jakich źródeł pochodzą dochody gospodarstw domowych, których członkami są osoby starsze. W gospodarstwach domowych z przynajmniej jedną osobą starszą główne źródło dochodu to świadczenia społeczne – 57,4% (przy czym dochody z emerytur to 49,8%), a w gospodarstwach, gdzie mieszkają wyłącznie osoby starsze – 82,8% (w tym dochody z emerytur – 75,0%). Natomiast dochody z pracy, niezależnie od tego, jak zostanie ona zdefiniowana, czy jako praca najemna, czy na własny rachunek, było to jedynie 35,7% dochodu rozporządzalnego gospodarstw z przynajmniej jedną osobą starszą i zaledwie 12,2% w gospodarstwach, składających się wyłącznie z osób starszych [GUS 2017b, s. 7].

Gospodarstwa domowe osób starszych bywają również częściej dotknięte problemem ubóstwa. Dane dotyczące tej kwestii pokazuje tabela 2.

Tabela 2. Zasięg ubóstwa ekonomicznego w gospodarstwach domowych emerytów i rencistów w latach 2015-2016

Gospodarstwa domowe	% gospodarstw domowych o dochodach poniżej					
	granicy ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji)		relatywnej granicy ubóstwa		ustawowej granicy ubóstwa	
	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Emerytów	5,0	3,9	11,4	10,9	7,3	8,0
Rencistów	10,7	8,5	23,2	21,8	15,9	16,9
0–59 lat	7,2	5,3	16,9	14,9	13,9	14,3
Powyżej 60 lat	4,1	3,5	10,3	10,6	6,1	7,4

Granica ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji), relatywnego i ustawowego w 2016 dla gospodarstwa jednoosobowego to odpowiednio 550 zł, 770 zł i 634 zł, natomiast dla gospodarstwa wieloosobowego wynosił odpowiednio 1486 zł, 2080 zł i 2056 zł.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [GUS 2017b, s. 10–11].

Ubóstwo ekonomiczne w Polsce znacznie częściej dotyczy osób młodszych niż tych w wieku 60+. W 2016 roku stopa ubóstwa skrajnego dla grupy w wieku powyżej 60 lat stanowiła niecałe 4%, relatywnego około 10%, a ustawowego – ponad 7%. Natomiast osób skrajnie ubogich w wieku 0–59 lat było około 5%, relatywnie ubogich – prawie 15%, a odsetek osób w tym wieku zagrożonych ubóstwem ustawowym – ponad 14% [GUS 2017b, s. 10].

Bardzo ważnym elementem oceny sytuacji osób starszych w Polsce jest to, w jaki sposób same oceniają swoją sytuację. Gospodarstwa domowe z osobami starszymi, oceniając swoją sytuację materialną w 2016 roku, uznały ją głównie za przeciętną (57,6%), tylko 27,5% określiło ją jako bardzo dobrą lub raczej dobrą, a 14,9% jako raczej złą lub złą. Gospodarstwa domowe składające się wyłącznie z osób starszych

wypadają na tym tle bardziej niekorzystnie – nieco rzadziej oceniały swoją sytuację jako bardzo dobrą lub raczej dobrą. W relacji do gospodarstw domowych bez osób starszych wyniki te były gorsze o 11,0 p.proc. w przypadku ocen bardzo dobrych lub raczej dobrych oraz o 3,5 p.proc. lepsze niż dla ocen raczej złych lub złych [GUS 2017b, s. 18].

Problemy związane ze starzejącym się społeczeństwem zostały dostrzeżone i zawarte w Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego (SRKL) 2020, w której zapisano w celu głównym, iż jest to: „rozwijanie kapitału ludzkiego przez wydobywanie potencjałów osób, tak aby mogły one w pełni uczestniczyć w życiu społecznym, politycznym i ekonomicznym na wszystkich etapach życia” [SRKL, s. 8]. Nie ma więc znaczenia wiek, liczy się potencjał, zatem pośrednio wskazano również na osoby starsze jako zasoby, które powinny być w przyszłości wykorzystywane w sposób efektywny. W Strategii zidentyfikowano wiele problemów, wśród których znalazły się te bezpośrednio odnoszące się do osób starszych, jak: niska aktywność zawodowa i społeczna osób starszych oraz wymagający doskonalenia system opieki nad osobami starszymi i niepełnosprawnymi, zwłaszcza niesamodzielnymi [SRKL, s. 11]. Ponadto w zakresie dotyczącym starzenia się społeczeństwa zidentyfikowano następujące kluczowe problemy: rozproszenie organizacji opieki nad osobami niesamodzielnymi oraz brak koordynacji działań podejmowanych w zakresie systemu opieki zdrowotnej i pomocy społecznej, brak jednolitego systemu kwalifikacji do opieki długoterminowej, standardów i dostępu szerokiego do tych usług, słaby rozwój rynku opieki długoterminowej, a także ograniczony dostęp do świadczeń geriatrycznych, ze szczególnym uwzględnieniem problemu deficytu specjalistów z dziedziny geriatrii [SRKL, s. 31]. W Strategii zauważono, że kończenie aktywności seniorów wraz z osiągnięciem wieku emerytalnego to niekorzystne zjawisko, któremu należy przeciwdziałać. Stwierdzono, iż: „aktywizacja seniorów w obszarze społecznym uwzględniać musi integrację wewnątrz- i międzypokoleniową, partycypację obywatelską oraz szeroko rozumiane usługi społeczne (nie tylko w aspekcie pomocy społecznej, ale także w wymiarze aktywizującym jednostkę i umożliwiającym jej dostosowanie się do nowych ról społecznych)” [SRKL, s. 32].

Innym dokumentem, który uwzględnia problem tzw. siwienia gospodarki, jest Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych 2014-2020. W programie słusznie zauważono, że zmieniająca się struktura populacji wpływa również na zmiany struktury ekonomicznych grup wieku. Największą dynamiką wzrostu będzie charakteryzowała się populacja osób 90+, co stanowi ogromne wyzwanie dla działań z zakresu polityki senioralnej [Rządowy Program... 2014, s. 5]. Coraz bardziej powszechne staje się też samotne zamieszkiwanie osób starszych, nazywane singularyzują starości. Jest to tendencja charakteryzująca się rosnącą dynamiką, a jak wynika z prognoz GUS, w 2030 roku aż 53,3% gospodarstw jednoosobowych będzie prowadzonych przez osoby w wieku co najmniej 65 lat, w tym 17,3% przez te w wieku powyżej 80 lat.

Wskaźnik Aktywnego Starzenia się, opracowany przez KE w 2012 roku, identyfikuje potencjał populacji osób starszych w takich obszarach, jak: zatrudnienie, życie społeczne, samodzielna egzystencja oraz możliwość aktywnego starzenia się. Wskaźnik ten to miara złożona z 22 elementów szczegółowych z takiego zakresu, jak: zatrudnienie, partycypacja społeczna, niezależne, zdrowe i bezpieczne życie, warunki aktywnego starzenia się [Rządowy Program... 2014, s. 6]. Obliczono, iż dla Polski wskaźnik ten wynosi 27,3. Zakładając, iż 100 to maksymalna wartość opisująca sytuację idealną, tzn. stuprocentową realizację zadań we wszystkich obszarach oraz stuprocentową partycypację osób starszych we wszystkich obszarach, można stwierdzić, że wartość ta jest bardzo niska [Rządowy Program... 2014, s. 6].

Inną kwestią, która dotyczy populacji osób starszych, niezależnie od granicy przyjętego wieku, jest ich aktywność społeczna, rozumiana jako działalność w różnego typu organizacjach, jak Uniwersytety Trzeciego Wieku, czy też wszelkiego rodzaju formy aktywności podejmowane np. na zasadzie wolontariatu. Autorzy opracowania *Wolontariat osób dojrzałych w Polsce* zauważyli, że: „...w Polsce osoby dojrzałe powyżej 50. roku życia należą do grupy wiekowej najmniej aktywnej na polu społecznym. Są także jednymi z najmniej aktywnych w porównaniu z osobami w tym wieku zamieszkującymi inne kraje europejskie” [Pazderski, Sobiesiak-Penszko 2012, s. 13].

Programem, który także nakierowany jest na rozwiązywanie problemów związanych z rosnącym udziałem osób starszych w populacji, jest „Senior+”. Program ten ma charakter dobrowolny i ma na celu wsparcie jednostek samorządu terytorialnego w realizacji niektórych działań związanych z polityką senioralną.

W dokumencie opisującym założenia programu na lata 2015-2020 zapisano, iż: „celem strategicznym Programu jest zwiększenie aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym seniorów poprzez rozbudowę infrastruktury ośrodków wsparcia w środowisku lokalnym oraz zwiększenie miejsc w placówkach »Senior+«, przy dofinansowaniu działań jednostek samorządu w rozwoju na ich terenie sieci Dziennych Domów »Senior+« i Klubów »Senior+« [Uchwała Nr 157, 2016, s. 5]. W ramach celów szczegółowych założono dla osób 60+ nieaktywnych zawodowo „[...] możliwość korzystania z oferty na rzecz społecznej aktywizacji, [...] obejmującej także usługi w zakresie aktywności ruchowej lub kinezyterapii, a także oferty edukacyjnej, kulturalnej, rekreacyjnej i opiekuńczej, [...] seniorom udostępniana jest także infrastruktura pozwalająca na aktywne spędzanie wolnego czasu, a także zaktywizowanie i zaangażowanie seniorów w działania samopomocowe i na rzecz środowiska lokalnego” [Uchwała Nr 157, 2016, s. 5]. W 2016 roku w ramach tego programu powstało sfinansowano utworzenie 28 dziennych domów. Oferują one następujące usługi [MRPiPS 2017, s. 18–20]:

- Aktywizujące społecznie (w tym wolontariat międzypokoleniowy) – rozwój umiejętności interpersonalnych osób starszych poprzez, np. spotkania z młodzieżą.
- Aktywność ruchowa lub kinezyterapia – fachowa pomoc fizjoterapeuty w zakresie poprawy sprawności ruchowej oraz wydolności układu krążenia i oddechowego.

- Edukacyjne – podnoszenie poziomu wiedzy (np. warsztaty muzealne) oraz zdobywanie nowych umiejętności, np. językowych czy komputerowych.
- Kulturalno-oświatowe – korzystanie z oferty oświatowo-kulturalnej, w tym występy artystyczne, spotkania z ciekawymi ludźmi, koncerty, przygotowywanie własnych programów artystycznych.
- Socjalne, w tym posiłek – zapewnienie pensjonariuszom co najmniej jednego posiłku dziennie, wspólne przygotowywanie posiłków.
- Sportowo-rekreacyjne – zajęcia sportowe, np. nordic walking, ćwiczenia usprawniające, pływanie itp.
- Terapia zajęciowa – zajęcia grupowe i indywidualne z zakresu socjoterapii, arteterapii, biblioterapii, muzykoterapii, ergoterapii, ogrodnictwa, zajęcia z psychologiem.

4. Zakończenie

Okazuje się, że srebrna gospodarka nie jest jedynie teoretycznym konceptem, rozważanym w dyskusjach niemających przełożenia na praktykę. Jest ona rzeczywistym zjawiskiem, które musi podlegać analizie i monitorowaniu. Mimo że efektem myślenia o problemach demograficznych są działania z zakresu polityki prorodzinnej, zwłaszcza te, które mają poprawić sytuację materialną rodzin wielodzietnych, jednak trendu związanego ze starzeniem się nie da się odwrócić. GUS planuje opracowanie w 2019 roku nowej prognozy demograficznej, uwzględniającej nowe czynniki kształtujące trendy w zmianach populacji. W 2016 roku przygotowano nową prognozę gospodarstw domowych, z której mimo wszystko wynika, że od 2013 roku systematycznie maleje liczba osób w wieku późnej starości (80 lat i więcej), ale od 2026 roku rozpocznie się gwałtowny wzrost liczebności tej grupy. Wtedy w wiek późnej starości zaczną wchodzić osoby urodzone pomiędzy końcem drugiej wojny światowej a początkiem lat sześćdziesiątych. W latach 2028-2038 liczebność tej grupy wieku będzie rosła o ponad 100 tys. w każdym kolejnym roku. W okresie 2025-2040 liczebność osób w wieku 80 lat i więcej wzrośnie z 1,7 mln do 3,4 mln, czyli dwukrotnie [Potyra 2016, s. 15–16].

Przykłady strategii i programów publicznych wskazują na podejmowanie działań nakierowanych na rozwiązywanie problemów seniorów. Wydaje się jednak, że należy w szczególności zintensyfikować działania związane z edukacją i zmianą wizerunku osób starszych w społeczeństwie. Są to ogromne wyzwania związane z rozwojem usług dla osób, które nie będą mogły radzić sobie samodzielnie. Dodatkowo, czego nie omówiono w tym artykule ze względu na obszerność tematyki, należy zastanowić się nad sposobami finansowania polityki senioralnej, zmianami w systemie ubezpieczeń społecznych czy ochrony zdrowia oraz problemami, z którymi już dzisiaj boryka się rynek pracy, a które w związku ze spadkiem liczby ludności jeszcze będą się pogłębiać. Jak pokazują dane, migracja pracowników z sąsiednich krajów, jak np. z Ukrainy, nie rozwiąże tego problemu, ponieważ kraje te również borykają

się z problemem starzejących się społeczeństw. Największą rolę mają do spełnienia programy edukacyjne, których zadaniem będzie przygotowanie społeczeństwa do starości, zmiana jej wizerunku oraz uświadamianie jednostkom, że jakkolwiek ważna jest polityka państwa w różnych obszarach, to tak naprawdę o tym, jaka będzie starość każdego z nas, musimy myśleć już dzisiaj.

Literatura

- BofAML, 2014, *The Silver Dollar – longevity revolution primer*, Bank of America Merrill Lynch, www.longfinance.net/images/reports/pdf/bami-silverdollar-2014.pdf (12.05.2018).
- Embracing the silver economy*, Bruegel.org (17.05.2018).
- European Commission, 2011, *The 212 Ageing Report. Underlying Assumptions and Projection Methodologies*, European Economy 4/2011 (16.05.2018).
- European Commission, 2015, *Growing the European Silver Economy*, ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/active-healthy-ageing/silverco.pdf (15.05.2018).
- Golinowska S., 2011, „Srebrna gospodarka” i miejsce w niej sektora zdrowotnego. *Koncepcja i regionalne przykłady zastosowania*, *Zdrowie Publiczne i Zarządzanie*, vol. 1/2011, <https://www.wuj.pl> (16.05.2018).
- GUS, 2014, *Prognoza ludności na lata 2014-220*, Warszawa.
- GUS, 2016, *Notatka, Ludność w wieku 60. struktura demograficzna i zdrowie*.pdf (16.05.2018).
- GUS, 2017a, *Budżety gospodarstw domowych w 2016 r.*, Warszawa.
- GUS, 2017b, *Sytuacja materialna i dochodowa gospodarstw domowych emerytów i rencistów oraz gospodarstw domowych mających w swoim składzie osoby starsze w wieku 60 lat lub więcej w 2016 roku*, Warszawa.
- Jurek L., 2012, *Ekonomia starzejącego się społeczeństwa*, Difin, Warszawa.
- MRPiPS, 2017, *Sprawozdanie z realizacji Programu Wieloletniego „Senior+” na lata 2015-2020*. Edycja 2016, Ministerstwo Rodziny. Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, das.mpips.gov.pl (24.05.2018).
- Niewiadomska A., Sobolewska-Poniedziałek E., 2015, *Srebrna gospodarka – nowy paradygmat rozwoju starzejącej się Europy*, *Ekonomia XXI Wieku*, nr 3(7), Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- Pazderski F., Sobiesiak-Penszko P., 2012, *Wolontariat osób dojrzałych w Polsce. Ekspertyza dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej*, Fundusz Inicjatyw Obywatelskich, Warszawa.
- Potyra M., 2016, *Prognoza gospodarstw domowych na lata 2016-20150*, GUS, Warszawa.
- Rudnicka M., Surdej A., 2013, *Gospodarka senioralna. Nowy sektor gospodarki narodowej w Polsce*, Centrum im. Adama Smitha, Warszawa.
- Rutkowska L., 2017, *Trwanie życia w 2016 r.*, GUS, Warszawa.
- Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych 2014-2020, https://www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1_NOWA%20STRONA/Seniorzy/Program%20ASOS%202014.pdf (24.05.2018).
- SRKL, 2020, *Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020*, www.kigeit.org.pl?FTP/PRCIP/Literatura/007_2_Strategia_Rozwoju_Kapitału_Ludzkiego_2020.pdf (19.05.2018).
- Szukalski P., 2012, *Trzy kolory: srebrny. Co to takiego silver economy?*, *Polityka Społeczna*, nr 5 –6, Warszawa.
- Uchwała Nr 157 Rady Ministrów z dnia 20 grudnia 2016 r. zmieniająca uchwałę w sprawie ustanowienia programu wieloletniego „Senior-WIGOR” na lata 2015-2020.